

Bilkent Üniversitesi

Hukuk Fakültesi

LAW 482-1: European and International Migration Law

Gülüm Özçelik

Düzensiz Göçle Mücadelenin Aracı Olarak Geri Kabul Anlaşmaları

Cihangir Altuğ Taş

Damla Türkçü

Elif Gökçen Toksoy

İçindekiler

Öz.....	4
Giriş	5
1. Göç Tanımı ve Çeşitleri	6
2. Avrupa’da Geri Kabul Anlaşmalarının Kısa Tarihçesi	7
3. Uluslararası Hukuk Açısından Geri Kabul Kavramı:.....	8
4. Geri Kabul Anlaşmalarının Yasal Zemini.....	10
5. Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki Nitelikleri	11
6. Teşvik Araçları:.....	12
A. Mali Yardım	12
B. Vize Kolaylığı ve Vize Muafiyeti	13
i. Vize Kolaylığı	14
ii. Vize Muafiyeti.....	16
7. Geri Kabul Anlaşmaları Prosedürleri	18
8. Geri Kabul Anlaşmalarının Değerlendirilmesi ve Karşılaşılan Sorunlar	21
9. Güvenli Üçüncü Ülke	22
10. Geri Gönderme Yasağı.....	25
11. İnsan Hakları İhlalleri	27
Sonuç	29
Kaynakça:	30

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ABAD	Avrupa Birliği Adalet Divanı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	Birleşmiş Milletler
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği

Öz

Avrupa Birliği, düzensiz göç ile mücadele kapsamında çeşitli devletlerle geri kabul anlaşmaları imzalamaktadır. Geri kabul anlaşmaları, temelde menşei ve transit ülkelere geri kabul yükümlülüğü yükleyen uluslararası anlaşmalar olmakla beraber AB'nin önemli politik araçlarından birini oluşturmaktadır. Göç konusunda yaşanan gelişmelerle paralel olarak Amsterdam Antlaşması ile Avrupa Birliği, geri kabul anlaşmaları yapabilme konusunda yetki kazanmış ve çalışmalarını da bu düzeyde yoğunlaştırmıştır. Bu makalede, öncelikle geri kabul anlaşmaları ile ilgili kavramlar ele alınacak ve anlaşmaların zaman içerisindeki değişimi gösterilecektir. Ardından özellikle son dönem imzalananlar ışığında geri kabul anlaşmalarının hukuki açıdan analizi ve içerdiği teşvik araçlarının anlaşmalara etkisi tartışılacaktır. Son olarak da Avrupa Birliği'nin geri kabul anlaşmalarında izlediği stratejiler bağlamında söz konusu anlaşmaların insan hakları ile olan irtibatı hakkında değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Geri Kabul Anlaşmaları, Avrupa Birliği, Düzensiz Göç, Güvenli Üçüncü Ülke, Geri Gönderme Yasağı, Teşvik Araçları, İnsan Hakları*

Abstract:

The European Union signs Readmission Agreements with various states to overcome irregular migration. While readmission agreements are international agreements that place an obligation on readmission to origin and transit countries, they constitute one of the most important political instruments of the EU. In line with the developments in migration, the European Union has gained authority to make readmission agreements and intensified its efforts at this level with the Amsterdam Treaty. In this article, first of all, the concepts related to readmission agreements will be discussed and the changes of the agreements over time will be shown. Then, especially in the light of recent signatures, the legal analysis of readmission agreements and the effects of incentive tools included will be discussed. Finally, in the context of the strategies followed by the European Union in readmission agreements, an evaluation will be made on the contact of the mentioned agreements with human rights

Key Words: *Readmission Agreements, European Union, Irregular Migration, Safe Third Countries, Prohibition of Repatriation, Incentive Tools, Human Rights*

Giriş

Avrupa Birliği'nin bakış açısıyla hareket edildiğinde dünyada yaşanan göç hareketi bir kriz haline dönüşmektedir. Afrika veya Orta Doğu gibi bölgelerde siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlerden kaynaklanan göç hareketi neticesinde kişiler, Avrupa'da daha güvenli ve refah bir ortam edinebileceklerine inanmaktadırlar. Ancak söz konusu göç hareketinin Avrupa Birliği için birtakım zorluklara neden olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla bu, Avrupa Birliği'ni göç hareketlerini kontrol altına almaya teşvik etmektedir.¹

Avrupa Birliği'nin politik ve ekonomik araçlara başvurarak bu hareketi kontrol altına almak istemesindeki yegâne sebep ise, göç hareketlerinin üye devletlerin hukukuna aykırı bir şekilde gerçekleşmesidir. Bu noktada ise düzensiz göç kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu kavram, "hem ülke sınırlarını yasal düzenlemelere aykırı olarak geçen, hem de izin verilen sürenin dışında ülkede bulunan göçmenleri kapsamaktadır". Avrupa Birliği, düzensiz göçü mücadele edilmesi gereken bir husus olarak nitelendirdiği noktada öncelikli olarak üçüncü ülkeler ile iş birliğine başvurmaktadır.²

Avrupa Birliği ile üçüncü ülkeler arasındaki üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansızların sınır dışı edilmesine yönelik iş birliğinin önemli anahtarlarından bir tanesi ise Geri Kabul Anlaşmalarıdır. Geri kabul anlaşması, temel olarak üye devletlere ülkelerinde yasa dışı olarak bulunan kişilerin menşe veya transit ülkelere gönderilmesi hakkı; üçüncü ülkelere ise bu konuda bir geri kabul yükümlülüğü yaratan bir uluslararası anlaşmadır. Geçmişte birçok devlet ile geri kabul anlaşması imzalayan Avrupa Birliği, günümüzde de bu anlaşmaları yapmaya özen göstermektedir.³

Bu çalışmada, göçün tanımı ve çeşitleri belirginleştirildikten sonra Avrupa'da tarih boyunca yapılan geri kabul anlaşmalarına değinilecektir. Bununla birlikte, uluslararası hukuk boyutunda geri kabul kavramı ve Avrupa Birliği'nde bu anlaşmaların yasal zemini incelenerek geri kabul anlaşmalarının Avrupa Birliği hukuku açısından anlam ve önemi pekiştirilecektir.

¹ Pelin Sönmez & Hikmet Kırık, "Turkish-EU Readmission Agreement: a Critique of EU-Turkey Migration Dialogue", *Güvenlik Stratejileri*, Sayı 25, Yıl 2013, s. 3

² Gökhan Aydın, "Deniz Yoluyla Gerçekleştirilen Düzensiz Göç ile Mücadelede Devletlerin Yetki ve Uygulamaları", *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Yıl 2016, s. 122

³ Sergio Carrera, "Implementation of EU Readmission Agreements", Brüksel: Springer Open, 2016, s. 1-2

Ardından geri kabul anlaşmalarının üçüncü ülkeler tarafından kabul edilebilirliğini artıran teşvik araçları ve ülkelere göre içerdiği farklılıklardan bahsedilecektir.

Son olarak, çalışmanın başından itibaren aktarılan temel ve hukuki bilgiler ışığında geri kabul anlaşmalarının değerlendirilmesi kısmına geçilecektir. Bu aşamada ise geri kabul anlaşmaları ile güvenli üçüncü ülke kavramı ve karşılaşılabilecek sorunlar arasında bağlantı kurularak söz konusu anlaşmaların insan haklarına aykırı olup olmadığı incelenecektir.

1. Göç Tanımı ve Çeşitleri

Göç, Uluslararası Göç Örgütü tarafından “Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir Devlet içinde yer değiştirmesi, buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir.” olarak tanımlanmıştır.⁴ Göç düzenli ve düzensiz göç olarak ikiye ayrılmaktadır. Düzenli göç, menşe ülkeden çıkışı ve ev sahibi ülkeye seyahati, transit geçişi ve girişi düzenleyen kanun ve yönetmeliklere uygun olarak insanların olağan ikamet yerinden yeni bir ikamet yerine gitmeleridir. ⁵ Düzensiz göç, “gönderen, alıcı ve transit ülkelerin düzenleme normlarının dışında gerçekleşen göç türüdür”.⁶ Bir ülkeye yasadışı yollardan giriş yapmak veya yasal yollarla girilmiş olsa dahi o ülkede yasadışı hale gelmek anlamını taşımaktadır. Giriş yapılan ülkede yasadışı hale gelme, vizenin geçerlilik tarihinin sona ermesi, izin verilen kalış süresini aşma veya yetki verilmeden çalışmaya başlama ile söz konusu olabilmektedir.

Geri kabul anlaşmalarının yapılmasına sebep olan göç türü ise düzensiz göçtür. Ülkeler tarih boyunca düzensiz göç ile mücadele için çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir. Avrupa Birliği ise düzensiz göç ile mücadele aracı olarak geri kabul anlaşmalarına önem vermekte ve çeşitli devletlerle geri kabul anlaşmaları imzalamaktadır. Özellikle Avrupa’ya yaşanan göç dalgaları sonucu AB, geri kabul anlaşmalarına daha fazla öncelik göstermektedir.

⁴ IOM göç terimleri sözlüğü, s.35-36 https://publications.iom.int/system/files/pdf/im131_turkish_2ndedition.pdf (Erişim Tarihi: 02.05.2020)

⁵ IOM göç terimleri sözlüğü s.26

⁶ IOM göç terimleri sözlüğü s.26

2. Avrupa’da Geri Kabul Anlaşmalarının Kısa Tarihçesi

Avrupa’da geri kabul anlaşmalarının tarihçesi 19. yüzyıla dayanmaktadır. 1818-1819 yılları arasında Alman devletleri ile Prusya arasında geri kabul anlaşmalarının ilk örnekleri görülmüştür.⁷ Bir başka örnek ise 1906 yılında Hollanda ve Almanya arasında yapılan anlaşmadır ve bu anlaşmanın hükümleri, günümüzde yapılan geri kabul anlaşmalarının hükümlerine benzerlik göstermektedir.⁸ Bu dönemde yapılan anlaşmalar göç akınlarını düzenlemek yerine kamu güvenliği gibi sebeplerle ülkede bulunması sakıncalı görülen ve istenmeyen kişilerin sınır dışı edilmesi amacıyla hizmet etmiştir.⁹ Böylece ülkeler arasında sınır dışı etme konusunda bir iş birliği de gerçekleşmiştir.

1950’li yıllara gelindiğinde ise *Birinci Nesil Geri Kabul Anlaşmaları* olarak da adlandırılan geri kabul anlaşmaları görülmektedir. Birinci nesil geri kabul anlaşmalarının amacı, günümüzde yapılan ve göçmen akışını düzenlemek olan anlaşmalara benzerlik göstermektedir. Ancak bu dönemde yapılan geri kabul anlaşmalarının günümüzde yapılanlardan en önemli farkı, bu anlaşmaların üçüncü ülkeler ile değil Avrupalı devletler arasında gerçekleşmesidir.¹⁰ Birinci nesil geri kabul anlaşmalarına verilecek en önemli örnek ise Benelux devletlerinin yani Belçika, Hollanda ve Lüksemburg’un yaptıkları geri kabul anlaşmalarıdır. 1958 yılında kurulan Benelux Ekonomik Topluluğu, üye devletler arasında iç sınır kontrollerinin olmadığı ve üçüncü ülke vatandaşlarının da bundan yararlanabildiği bir serbest dolaşım hakkı tanımıştır.¹¹ Bu hak sonucu ortaya çıkan göçmen akınlarını düzenlemek için ise Benelux ülkeleri, Fransa, Avusturya ve Almanya ile geri kabul anlaşmaları imzalamıştır.¹² Ancak bu dönemde yapılan anlaşmalar tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Göçün o dönemde bir sorun olarak görülmemesi ve bu anlaşmaların uygulanmasının öncelikli olmaması ile bazı pratik sebepler,

⁷ Kerem Batır, “Avrupa Birliği’nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye ile AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 15, No 33, 2017, s.588

⁸ Nils Coleman, *European Readmission Policy : Third Country Interests and Refugee Rights*. Brill | Nijhoff, 2009, s.14

⁹ Kim Gillade, *Readmission Agreements Concluded by the EU*, Gent Üniversitesi,2011, s.8

¹⁰ Daphné Bouteillet-Paquet, “Passing the buck: a critical analysis of the readmission policy implemented by the European Union and its member states”, *EJML* 5, 2003, s. 362.

¹¹ Coleman, *a.g.e.*, s.15

¹² Batır, *a.g.m.*, s.589

bu dönemki anlaşmaların başarılı olamamasının sebeplerindedir.¹³ Bu pratik sebeplere örnek olarak geri kabule yönelik kanıtlanması beklenen belgelerin sağlanamaması gösterilebilir.

1989'da Berlin Duvarının yıkılması ile birlikte Avrupa'ya doğru yaşanan göç sonucu geri kabul anlaşmaları yeniden gündeme gelmiş ve göç konusu ağırlık kazanmıştır. Avrupa Birliği'ne üye devletler, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden gelen düzensiz göçmenlere karşı birliğe üye olmayan ülkelerle ikili geri kabul anlaşmaları imzalamayı çözüm yolu olarak görmüştür. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri yalnız kaynak ülke olmakla kalmamış, Sovyetler Birliği'nden gelen göçmenler için transit ülke olma önemini de taşımıştır.¹⁴ Bu sebeple üye devletler bu ülkelerle ikili geri kabul anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar *İkinci Nesil Geri Kabul Anlaşmaları* olarak da geçmektedir.¹⁵ Bu anlaşmaların özelliği üye devletler ile üçüncü ülkeler arasında ikili olarak yapılmasıdır. İkinci nesil geri kabul anlaşmalarında devletlerin kendi vatandaşlarının yanı sıra üçüncü ülke vatandaşları ile vatansızları kabulü de önem taşımıştır.

Günümüzde gerçekleştirilen geri kabul anlaşmaları ise *Üçüncü Nesil Geri Kabul Anlaşmaları* olarak adlandırılmaktadır. 2000li yıllardan itibaren Avrupa Birliği ülkelerine doğru yaşanan düzensiz göçe karşı AB'nin göç politikasında iki yaklaşımı olduğunu söylemek mümkündür. Birincisi, sınır kontrollerini sağlamaya yönelik ve içinde geri kabul anlaşmalarını da bulunduran yaklaşımdır. İkincisi ise göçün temel sebeplerini ortadan kaldırmaya yönelik yaklaşımdır. Ancak ilk yaklaşımın AB için daha öncelikli olduğu, 2000'li yılların başından beri geri kabul anlaşmalarına verilen önemden anlaşılmaktadır.

3. Uluslararası Hukuk Açısından Geri Kabul Kavramı:

Uluslararası hukuk alanında geri kabul kavramını anlayabilmek Avrupa Birliği açısından bu anlaşmaların sahip olduğu anlam ve önemi çözümleyebilmek açısından faydalıdır. Bu doğrultuda geri kabul kavramının uluslararası boyutta ne ifade ettiği pekiştirilerek Avrupa Birliği'nde geri kabul anlaşmalarının kapsamı ve birlik için gerekliliği berraklaştırılacaktır.

¹³ Gillade, *a.g.t.*, s.9

¹⁴ Gillade, *a.g.t.*, s.10

¹⁵ Batır, *a.g.m.*, s.589

Öncelikle 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 13. maddesiyle birlikte herkese kendi ülkesi de buna dâhil olmakla beraber bir ülkeden ayrılma veya herhangi bir ülkeye yeniden dönme hakkı verilmiştir. Bu hak doğrultusunda devletlere kendi sınırlarından ayrılan vatandaşlarını geri kabul etme yükümlülüğü getirilmiştir. Diğer bir taraftan bu düzenlemenin BM Genel Kurulu adına bir tavsiye niteliğinde olduğu için uluslararası anlamda bir bağlayıcılığı söz konusu değildir. Sadece yol gösterici bir görevi bulunmaktadır. Dolayısıyla devletler geri kabul anlaşmaları imzalarken söz konusu normları rehber edinmektedirler.¹⁶

Aynı doğrultuda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 4 numaralı Ek Protokolünde de böyle bir haktan bahsedilmektedir. Ancak, geri kabul anlaşmaları çerçevesinde tartışılan konu, kişinin ilgili devletin kurallarına aykırı şekilde giriş yapmış veya daha sonra o ülkede bulunuşu hukuka aykırı hale gelmiş olmasıyla söz konusu devletin isteği üzerine geri kabul yükümlülüğünün mevcut olup olmadığıdır. Diğer bir deyişle, kişilerin kendi ülkelerine geri dönmek istedikleri takdirde söz konusu devletin kişileri kabul etme yükümlülüğü bu noktada tartışılmayacaktır. Buna ek olarak, doktrinde tartışmalı olan konunun diğer bir unsuru ise Avrupa Birliği'nin yapmış olduğu geri kabul anlaşmaları çerçevesinde bir kişinin transit olarak bir ülkeden geçerek üye devlete ulaşması halinde üye devletin talebi üzerine transit ülkeye geri gönderilmesinin uluslararası hukukta var olan bir ilke olup olmadığıdır.¹⁷

Bu tartışmada yer alan bakış açılarından bir tanesi Kay Hailbronner tarafından ifade edilmektedir. Hailbronner'e göre devletler arasında kabul edilen iyi komşuluk ilişkileri ilkesi gereği bir devlete komşu olan diğer bir devlet, ülkesinde yaşayan bir kişiyi kanuna aykırı olacak şekilde göç etmesini hoş görmesi halinde, o kişiyi geri kabul etmekle yükümlüdür.¹⁸ Ancak doktrinde kabul edilen hakim görüş, uluslararası örf ve adet hukukunda böyle bir geri kabul yükümlülüğü olmadığı şeklindedir.¹⁹ Sonuç olarak bu durum, uluslararası hukukta söz ko-

¹⁶ Jean-Pierre Cassarino, "Readmission Policy in the European Union", European Parliament, 2010, s. 13.

¹⁷ Batır, *a.g.m.*, s. 586

¹⁸ Kay Hailbronner, "Readmission Agreements and the Obligation on States under Public International Law to Readmit their Own and Foreign Nationals", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, Cilt 57, 1997, s. 45

¹⁹ Annabelle Roig & Thomas Huddleston, "EC Readmission Agreements: A Re-evaluation of the Political Impasse", *European Journal of Migration and Law*, Cilt 9, 2007, s.364

nusu ilkenin var olmadığını göstermekte ve çeşitli ülkelerle yaptığı geri kabul anlaşmalarının Avrupa Birliği için politik anlamda önemini ve hukuki boyutunun çerçevesini gözler önüne sermektedir.

4. Geri Kabul Anlaşmalarının Yasal Zemini

En başta belirtmek gerekir ki, Avrupa Birliği'nin geri kabul anlaşmaları ile hukuki bağlantısı genel olarak göç konusunun Avrupa Birliği hukukunda düzenlenişi ile paralellik göstermektedir.

Öncelikle 2000'li yılların başında AB düzensiz göç ile mücadele konusunda başarılı sayılmamaktaydı. Bunun başlıca sebebi ise AB'nin diğer ülkelerle güçlü bir iş birliği içerisinde olmamasına dayandırılmaktadır. Bu bağlamda 2002 tarihinde Komisyon, Yasa Dışı Yerleşimciler Hakkındaki Topluluk İade Politikası başlıklı Yeşil Kitap'ı yayınlamıştır. Yayımlanan bu kitapta düzensiz göç ile mücadele edebilmek adına kaynak ülkeye iadenin gerçekleştirilememesi gibi durumlara çözüm aranması gerektiğinin altı çizilmiştir.²⁰ Üye devletlerin hukuk kurallarına aykırı bir şekilde bulunan bir kişinin gerçekte hangi devletin vatandaşı olduğunun tespit edilmesinin zor olduğu da Komisyon tarafından vurgulanmaktadır. Bunun yerine ise, üye devlete göç etmeden önce uğranılan ülkelerin tespit edilebilmesi halinde bu transit ülkelerle geri kabul anlaşmaları imzalanması düzensiz göç ile mücadele adına bir alternatif olarak görülmektedir.²¹

Amsterdam Anlaşması'nın 63. maddesinin 3. fıkrasında yer alan hüküm ile birlikte AB için geri kabul anlaşmalarının yasal zemini hazırlanmıştır. Söz konusu hüküm uyarınca, "Konsey Amsterdam Anlaşmasının yürürlüğe girişinden itibaren beş yıllık süre içinde kanun dışı ikamet edenlerin, vatandaşı oldukları ülkelere geri gönderilmeleri de dâhil olmak üzere, kaçak göç ve oturma alanındaki önlemleri alacaktır".²² Böylelikle Avrupa Birliği, geri kabul anlaşmaları yapabilmek adına müzakerelere başlama iznini almıştır. Bu düzenlemeden itibaren yapılan ve üçüncü nesil geri kabul anlaşmaları olarak da kabul edilen anlaşmaları diğerlerinden ayıran bazı noktalar vardır. İlk olarak bu anlaşmalar, bizzat Avrupa Birliği tarafından

²⁰ European Commission Green Paper on a Community Return Policy on Illegal Residents, COM (2002) 175 final, Brüksel, Belçika, 10.04.2002, Madde 4.2

²¹ Roig&Huddleston, *a.g.m.*, s.365

²² Batır, *a.g.m.*, s.593

yapılmaktadır. İkinci olarak ise anlaşmalar, transit ülkelerden geçiş halinde uygulanacak geri kabul prosedürlerini de kapsamaktadır.²³

2009 tarihli Lizbon Anlaşması ile birlikte Avrupa Birliği'nin söz konusu anlaşmalarla hukuki bağlantısı daha da güçlenmiştir.²⁴ Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Anlaşma'nın 79. maddesinin 3. fıkrasına göre "Birlik üye devletlerden birinin topraklarına girme, bu topraklarda bulunma veya ikamet etme koşullarını karşılamayan veya artık karşılamaz hale gelen üçüncü ülke uyruklarının, uyruğu oldukları veya geldikleri ülke tarafından geri kabul edilmeleri için üçüncü ülkelerle anlaşmalar imzalayabilecektir."²⁵ Bu şekilde geri kabul anlaşmalarının yapılması açısından AB'ye açık bir yetki verilmekte ve anlaşmaların içeriği netleştirilmektedir. Buna ek olarak, AB'de sık sık meydana gelebilecek üye devletlerle yetki çatışmasına da engel olunmuştur. Üye devletler, başka ülkelerle kapsamı daha geniş olduğu kabul edilen ikili geri kabul anlaşmaları yapma konusunda yetkilidir.²⁶

Bakanlar Konseyi, Komisyona kararlaştırılan herhangi bir devletle geri kabul anlaşması yapmak üzere görüşme için görev verir. Anlaşmanın tarafı devlet ile üye devlet arasında daha önceden yapılmış bir geri kabul anlaşması varsa, anlaşma geçerliliğini yitirmemektedir. Buna karşılık üye devletlerden biri Komisyon müzakere konusunda görevlendirildiği anda kendi yürüttüğü müzakereden vazgeçmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca Bakanlar Konseyi birlik adına anlaşma yapmak üzere Komisyona yetki verdiği zamanlarda Parlamento'ya danışmak durumundadır.²⁷

5. Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki Nitelikleri

Geri kabul anlaşmalarının Avrupa Birliği açısından iki önemli niteliğinin olduğundan bahsedilmektedir. Birincisi, geri kabul anlaşmasının bir uluslararası anlaşma niteliğinde olmasıdır. Bu nitelik, AB hukuku açısından "o anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren AB hu-

²³ Batır, *a.g.m.*, s.594

²⁴ Avrupa Birliği Anlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyiş Hakkındaki Anlaşma, Resmi Olmayan Türkçe Çevirisi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara-2011

²⁵ Batır, *a.g.m.*, s.594

²⁶ Marion Panizzon, "Readmission Agreements of EU Member States: A Case For EU Subsidiarity or Dualism?", *Refugee Survey Quarterly*, Cilt 31, No 4, s.131

²⁷ Turker Saliji, "Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye Örneği", *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 45.

kukunun ayrılmaz bir parçasını oluşturması” anlamına gelmektedir.²⁸ Diğer bir anlamı da Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın geri kabul anlaşmalarını yorumlayabilmesidir. İkinci olarak, geri kabul anlaşmaları, AB için kişiyi üye devletten çıkarma prosedürünün son aşamasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bir kişiyi sınır dışı etme konusunda tamamlayıcı bir karakteri yansıtmaktadır. Böylece, üye devletin hukuk kurallarına aykırı bir şekilde ülke sınırlarından geçmiş veya kalırken yasa dışı hale gelmiş bir göçmen hakkında ilgili devlet tarafından gönderme kararı verilmektedir. Geri kabul anlaşması ise bu gönderme kararının icra safhasını oluşturarak devletin düzensiz göçle mücadelesini bütün hale getirmektedir.²⁹

6. Teşvik Araçları:

Geri kabul anlaşmalarının üçüncü ülke adına getirdiği hukuki yükümlülükler ve maliyetler nedeniyle asimetrik veya eşit olmayan anlaşmalar olduğu öne sürülmektedir. Anlaşmaları, transit ülkeler için geri kabul prosedürleri katlanılması güç olan bir maliyet getirdiği için bu anlaşmaları ilgi çekici hale getirecek teşvik araçlarına ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmaktadır.³⁰

A. Mali Yardım

AB, üçüncü ülkelerin geri kabul anlaşması imzalama konusundaki isteksizliğinin teşvik yoğunluğunun az olmasından kaynaklandığı fark etmiş ve bu davranışından zaman içerisinde vazgeçmiştir.³¹ Buna paralel olarak AB, anlaşmaları daha ilgi çekici hale getirebilmek adına bir “paket yaklaşımı” oluşturmuştur. Ancak bu noktada, AB’nin gerek ileride bahsedilecek olan vize kolaylığı ve muafiyeti anlaşmalarında gerek mali yardım konusunda seçici davrandığı yadsınamaz bir gerçektir. Ayrıca “Avrupa Birliği; Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA), Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı gibi coğrafi programlar dâhilindeki fonlar aracılığıyla geri kabulden kaynaklanan yükü ve işbirliğindeki dengesizliği telafi etmeye ça-

²⁸ Sanem Baykal & İlke Göçmen, “Avrupa Birliği Hukukunun Kaynakları Bakımından Normlar Hiyerarşisi”, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2013, s. 352–353.

²⁹ İlke Göçmen, “Türkiye İle Avrupa Birliği Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki Yönden Analizi”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 13, No 2, 2014, s.24

³⁰ Fatma Yılmaz Elmas, *Avrupa ‘Kapı Duvar’ Göç Yaklaşımında Söylem-Eylem Tutarsızlığı*, Ankara, Karınca Yayınları, 2016, s.239

³¹ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Evaluation of EU Readmission Agreements, 23.02.2011, COM(2011), s. 6

lımaktadır.”³² Söz konusu program, Asya, Latin Amerika, Doğu Avrupa, Afrika, Akdeniz ve Pasifik coğrafyasında bulunan ülkeleri kapsamaktadır.³³ Bu noktada dikkat çeken husus ise bahsedilen finansal kaynakların geniş bir coğrafi alanı kapsamaması nedeniyle yeterli olup olmadığı konusundaki tartışmadır. Zaten bu husus Komisyon tarafından da daha önceden vurgulanmış ve bu tarz mali yardımların üçüncü ülkeler tarafından yeterli bulunmadığı belirtilmiştir.³⁴ Buna ek olarak, Tematik Program tarafından geri kabul anlaşmalarına teşvik için ayrılan mali yardımın içerdiği sorunlardan bir tanesi de “finansmanın sadece gelişmekte olan ve çoğunlukla Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkeleri kapsamasıdır”.³⁵ Dolayısıyla bu durum, AB’nin düzensiz göçle mücadele kapsamında stratejik olarak önem ifade eden bir üçüncü ülkeyle geri kabul anlaşması imzalamasını engellemektedir.

B. Vize Kolaylığı ve Vize Muafiyeti

AB’de etkili ve kapsamlı sınır yönetimi açısından vize konusu büyük önem taşımaktadır. Amsterdam Anlaşması ile vize alanındaki yetkiler Birliğe devredilmiş ve vizeyle ilgili olarak dört farklı kategori belirlenmiştir. İlk kategoride birliğe üye ülkeler yani AB içerisinde serbest dolaşım ve yerleşme hakkına sahip olan AB ülke vatandaşları; ikinci kategoride Avrupa Ekonomik Alanına dâhil olan yani İsviçre gibi AB ile ayrıcalıklı ilişkilere ve haklara sahip ülkeler; üçüncü kategoride, tercih edilen üçüncü ülkeler yani İsrail gibi pozitif vize listesinde bulunan ve vatandaşlarından vize istenmeyen ülkeler ve dördüncü kategoriye ise negatif vize listesinde bulunan ve vatandaşlarından vize istenen ülkeler oluşturmaktadır.³⁶

Avrupa Birliği’nin oluşturduğu bu dört kategori ve dördüncü kategoriye Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy) kapsamındaki ülkelerin de dâhil ediliyor oluşu, özellikle vatandaşlarından vize istenen ülkelerin gözünde kötü bir imaj oluşturmuştur.³⁷

³² Yılmaz Elmas, *a.g.m.*, s.243

³³ European Commission, Migration and asylum – thematic programme, <[https:// ec.europa.eu/europeaid/sectors/human-rights-and-governance/migration-and-asylum/thematic_programme_en](https://ec.europa.eu/europeaid/sectors/human-rights-and-governance/migration-and-asylum/thematic_programme_en)>.

³⁴ COM(2011) 76 final, op. cit., s. 7.

³⁵ Yılmaz Elmas, *a.g.m.*, s.243

³⁶ Florian Trauner & Imke Kruse, EC Visa Facilitation and Readmission Agreements: Implementing a New EU Security Approach in the Neighbourhood, CEPS Working Document No.290, 2008, s.13

³⁷ Delcour, Laure& Fernandes, Sandra, Visa Liberalization Processes in the EU’s Eastern Neighbourhood: Understanding Policy Outcomes, s.1265

Vize alma süreçlerinin uzun, karmaşık ve pahalı olması da AB'ye üye ülkelere girişi daha da zorlaştırmıştır. Ancak AB'nin vize politikası kendi içinde de eleştirilere sebep olmuş ve bu eleştirilerde vize uygulamalarının düzensiz göçü engellemek için kullanılmasının yararının olmadığı dile getirilmiştir. Her ne kadar AB'nin vize politikasının düzensiz göçü ve insan kaçakçılığını engellemede etkili olmadığı söylene de AB'ye vize almadan seyahat edebilmek birçok ülke vatandaşı açısından önem taşımaktadır.³⁸Bu noktada düzensiz göç ile mücadelede daha etkili olduğu varsayılan geri kabul anlaşmalarında vize kolaylığı ve muafiyeti teşvik aracı olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki geri kabul anlaşması imzalanmadıkça herhangi bir üçüncü ülkeye vize kolaylığı veya muafiyeti sağlanmayacağı, 2005 yılında yayınlanan üçüncü ülke vatandaşlarına vize kolaylığı sağlanması konusunda ortak tutum belgesinde açıkça dile getirilmiştir.³⁹ Bu öncelikli şartın AB tarafından açıkça söylenmesi de üçüncü devletlerin bu anlaşmayı imzalamasında önemli bir faktör olmuştur.⁴⁰

i. Vize Kolaylığı

Mali yardımda yapılan açıklamalardan anlaşılmaktadır ki, üçüncü ülkeleri geri kabul anlaşması imzalamaya teşvik edecek yeterli uygulamalar olmadıkça anlaşma müzakereleri yavaş ilerlemekte ve devletler müzakereleri sürüncemede kalmaktadır. Bunu engellemek adına Avrupa Birliği'nin öne sürdüğü teşvik araçlarından bir tanesi de vize kolaylığı sağlayan anlaşmalardır. Komisyon 2004 yılında Bakanlar Konseyi'nin kendisini müzakere yapılan ülkeye vize kolaylığı imkânı tanınması konusunda yetkilendirdikten sonra geri kabul anlaşmaları ile vize kolaylığı arasında bağlantı nihayet kurulmuştur.⁴¹

Genel olarak AB'nin Batı Balkanlar dâhil üçüncü ülkelerle yürütmüş olduğu vize muafiyeti süreçlerine bakacak olursak, geri kabul anlaşması koşulu karşılığında önce vize kolaylığı anlaşması yapıldığı görülmektedir. Vize kolaylığı anlaşmaları iyi niyetli olarak adlandırılan akademisyenler, sporcular, iş adamları gibi birtakım kişilere “uzun süreli ve çok girişli vize verilmesini, tüm başvurular için Konsolosluklar tarafından talep edilen belgelerin sayıla-

³⁸ Trauner & Kruse, *a.g.m.*, s.14

³⁹ Tamer Selçuk, *Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması ve Avrupa Birliği'nin Türkiye ve Ukrayna ile Yaptığı Geri Kabul Anlaşmalarının Analizi*, 2019, s.35

⁴⁰ Çetin, 2013, s.47

⁴¹ Batır, *a.g.m.*, s.596

rının azaltılmasını ve standart hale getirilmesini, vize başvuru ücretlerinin düşürülmesini ve vize başvuru sürelerinin kısaltılmasını içermektedir.”⁴²

Vize kolaylığı anlaşmalarının içeriğini daha detaylı olarak incelemek gerekirse Avrupa Birliği bu anlaşmaları; Rusya, Azerbaycan, Ermenistan gibi ülkelerle yapmaktadır. Bu anlaşmaların temel amacı, karşılıklılık ilkesine dayanarak bir kolaylaştırma yani 180 günlük dönem başına 90 gün olmak üzere kısa süreli vize verilmesidir. Uzun süreli vizeler ise hala üye devletlerin yetkisi dâhilindedir. Vizesiz seyahat rejimi tüm anlaşmalarda uzun vadeli hedef olarak kabul edilmiştir. Ancak, bu hedefin ifadeleri çeşitli ülkelerle yapılan anlaşmalarda farklılık gösterebilmektedir. Örneğin; Rusya ile yapılan anlaşmada “vizesiz seyahat kurma niyeti” olarak ifade edilen bir hedef söz konusu iken Batı Balkan ülkeleriyle yapılan anlaşmalarda bu daha açık bir ifade kullanılarak vizesiz seyahat rejimine doğru ilk somut adım olarak anılmıştır.⁴³

Vize kolaylığı anlaşmalarının ana bölümü hangi kategorilerdeki vatandaşların kolaylaştırılmış vize işlemlerinden yararlanabileceğini öngörmektedir. Bunun yanı sıra, her kategori için seyahatin amacı ile ilgili temin edilmesi gereken belgeler belirtilmektedir. Vize kolaylığı anlaşmalarında yer alan kategoriler örnekleme yoluyla aktarılacak olursa bu kişiler; toplantılara, istişarelere, müzakerelere, değişim programlarına ve etkinliklere katılan resmi delegasyon üyeleri, iş adamları veya iş organizasyonlarının temsilcileri, uluslararası kargo ve yolcu taşımacılığı hizmetleri sürücüleri ve gazeteciler vb. kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin bulundurmaları gereken belgeler ise sırasıyla; resmi davetiye, ev sahibi bir tüzel kişi veya şirketin yazılı talebi, ulusal taşıma kurumunun yazılı talebi ve sertifika gibi belgelerdir. Buna ek olarak, kategorilerin kapsamı da anlaşmanın yapıldığı ülkelere göre değişebilmektedir. Örneğin; Rusya için kategoriler daha sınırlı iken Moldova’da eğitim amaçlı geziler, konferanslar düzenleyen sivil toplum örgütleri gibi bir kategori daha yer almaktadır. Daha da ötesi, Batı Balkan ülkeleriyle yapılan vize kolaylığı anlaşmalarına turistler ve dini topluluklar da dâhil edilmiştir.⁴⁴

⁴² “Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci Ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular Ve Yanıtları”, *Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı*, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf> s. 6, Erişim tarihi: 17.05.2020

⁴³ Trauner & Kruse, *a.g.m.*, s.25

⁴⁴ Trauner & Kruse, *a.g.m.*, s.25-26

Buna paralel olarak çok girişli vizeler için uygun kişi kategorileri Batı Balkan ülkeleriyle yapılan vize kolaylığı anlaşmalarında daha kapsamlı düzenlenmektedir. Turistler hariç söz konusu kategorilerin hepsi çoklu giriş vize başvurusunda bulunabilmekte iken yalnızca resmi delegasyon, ulusal ve bölgesel hükümet ve parlamento üyeleri; Avrupa Birliği'nde yaşayan yakın akrabalarını ziyaret edecek olanlar; iş adamları ve gazeteciler beş yıla kadar geçerlilik süresi olan çok girişli vize için başvurabilmektedir. Bunun dışındakiler sadece 1 yıl için geçerli başvuruda bulunabilmektedir. Ayrıca anlaşmada söz konusu kişiler için vize başvurularını işleme koyma ücreti yine ortak bir şekilde 35 Euro olarak belirlenmiştir. Rusya ve Ukrayna ile yapılan anlaşmalarda talebin acil olması durumunda bu ücretin 70 Euro'ya kadar çıkarabileceği kararlaştırılmıştır. Bu konuda bir çekince konulmuş ve böylece yakın akraba ziyaretleri ve öğrenciler acil bir talep gerçekleşirse bile ücret 35 Euro olarak kalacaktır.⁴⁵

ii. Vize Muafiyeti

Geri kabul anlaşmaları ile birlikte yürütülen vize serbestisi anlaşmaları hem AB hem de imzalayan ülkeler açısından yararlı olmaktadır. Bunun sebebi ise vize serbestisi verilmeden önce imzalayan ülkelerde bir dizi iyileştirme yapılmasının beklenmesidir. Ancak geri kabul anlaşmalarının, faydaları olduğu kadar, imzalayan ülkelere külfet yüklediği de ortadadır. Özellikle AB'ye komşu ülkelerle yapılan geri kabul anlaşmalarının bu ülkeleri tampon bölge olarak kullanmaya yönelik olduğu görülmektedir⁴⁶. Komşu ülkeler AB'nin iç güvenliğini, dış tehditlerden korumak için adeta bir filtre görevi görmektedirler. Böylece ülkeler arası yapılan iş birliği ile AB'ye doğru yaşanan göç AB sınırlarına girmeden durdurulabilmektedir. Bu anlaşmalar ile imzalayan devletlerin hem kendi vatandaşlarının hem de üçüncü devlet vatandaşları ve vatansızların kabulüne yönelik bir sistem uygulanmaktadır.⁴⁷ Üçüncü devlet vatandaşları ve vatansızları geri kabul etmek, imzalayan devletler açısından büyük bir külfet oluşturur ve eşit yük paylaşımı olamadığını kanıtlar.⁴⁸ Ancak her iki taraf için de çıkarlar söz konusu olabilmektedir ve külfete rağmen geri kabul anlaşmaları imzalanmaktadır. İşte bu noktada bu ağır külfeti imzalayan devlet açısından görünmez kılacak teşvik araçları ortaya çıkmaktadır. Bu teşvik araçlarından biri olarak vize muafiyeti ile yukarıda bahsedilen dördüncü kategoride

⁴⁵ Trauner & Kruse, *a.g.m.*, s.27

⁴⁶ Trauner & Kruse, *a.g.m.*, s.16

⁴⁷ Batır, *a.g.m.*, s.598

⁴⁸ Selçuk, *a.g.t.*, s.33

yer alan ülke vatandaşlarına Schengen vizesinin kaldırması hedeflenmiştir. AB'nin vize muafiyetinden önce, yukarıda da bahsedildiği üzere, vize kolaylaştırma teşviki ile belirli kategorideki kişiler için zaman, vize başvuru ücretleri ve başvuru için gereken belgeler açısından kolaylıklar sağladığı da görülmektedir. Ancak vize kolaylığının esas gücü de uzun vadede vize muafiyeti getirebilecek olmasıdır. Bu sebeple AB'nin öncelikle vize kolaylığı teşvikini kullanarak daha sonra vize muafiyeti verdiği görülmektedir. Ancak AB'nin geri kabul anlaşmaları ile aynı anda vize muafiyeti sürecini yürüttüğü ülkeler de bulunmaktadır. Türkiye ve Ukrayna bu ülkelere örnek olarak gösterilebilir. Geri kabul anlaşmalarının metninde vize muafiyetine ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır ancak muafiyet için geri kabul anlaşmasının ön koşul olduğu AB tarafından belirtilmiştir.⁴⁹ Bu noktada her ne kadar ayrı şartlar öngörülmüş olsa da vize muafiyeti ile geri kabul anlaşmaları iç içe geçmiş durumdadır. AB açısından vize muafiyetinin sağlanacağına bir kesinlik teşkil etmediğini de belirtmek gerekir. Vize muafiyeti müzakerelerinin tamamlanabilmesi için AB, imzalayan ülkeden belirli kriterleri yerine getirmesini beklemektedir. AB tarafından imzalayan devlete, yolsuzlukla mücadele, kişisel verilerin korunmasında AB standartlarında denetim mekanizmasının kurulması, geri kabul anlaşmasının sitemli bir şekilde yürütülmesi gibi kurallar ve yükümlülükler getirilebilir.⁵⁰ AB vize muafiyeti sürecinde her ülke için ayrı bir Vize Muafiyeti Yol Haritası belirlemekte ve bu yol haritasının içerdiği yükümlülükler ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir.⁵¹ Her ne kadar yol haritaları farklılıklar gösterse de vize muafiyeti süreci ile geri kabul anlaşması süreci eş zamanlı olarak yürütülmeye çalışılmaktadır. Örneğin bu iki süreç Balkan ülkeleri ile eş zamanlı olarak yürütülmüştür.⁵²

Ülkelerin böylesine büyük bir külfeti kabul etmelerinde vize muafiyeti süreci ile birlikte kamuoyunda hükümete karşı yapılan baskı da önemli rol oynamaktadır.⁵³ Vatandaşların Schengen Bölgesine vizesiz seyahate olumlu bakmalarının sebebi ise elbette ki vize alırken yaşadıkları zorluklar ve ödemeleri gereken ücretlerdir. Ayrıca hükümetlerin seçim süreçlerin-

⁴⁹ Selçuk, *a.g.t.*, s.50

⁵⁰ Bozkurt, *a.g.m.*, sf.399

⁵¹ Selçuk, *a.g.t.*, sf.35

⁵² Delcour&Fernandes, *a.g.m.*, s.1267

⁵³ Melih Özsöz, *Batı Balkan Ülkelerinde Vize Serbestliği Süreci: Vize Kolaylaştırma, Geir Kabul, Yol haritası ve Vize Serbestliği*, İstanbul İktisadi ve İdari Kalkındırma Vakfı, 2013

de vize muafiyeti sürecini ve vatandaşlar için böylesi büyük bir gelişmeyi kendi lehlerine kullanmak istemeleri de ülkelerine yükleyeceği ağır yüklere rağmen geri kabul anlaşmalarının imzalanmasında bir etmandir.

AB'nin geri kabul anlaşması imzaladığı ve vize muafiyeti sürecini yürüttüğü ülkelerden biri olan Ukrayna örneğine daha yakından bakacak olursak, Ukrayna ile AB arasında 2007 yılında geri kabul anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma imzalanmadan önce ise geri kabul mekanizmaları ile ilgili alt yapı sistemlerinin oturması için 2 yıllık geçiş dönemi öngörülmüştür.⁵⁴ Bu geçiş dönemi imzalanan ülke ile bağlantılı olarak farklılıklar gösterebilmektedir. Vize muafiyeti süreci ise geri kabul anlaşmasının imzalanmasının imzalanması ile birlikte başlamış ancak Ukrayna vize muafiyetini ancak 2015 yılında elde edebilmiştir⁵⁵. Bu muafiyet yalnızca turizm, iş seyahati, dini ziyaretler ve aile ziyaretleri için 90 güne kadar AB ülkelerinde kalabilmeyi içermektedir. Yerleşmeye olanak sağlayan çalışma ve eğitim hakkı ise Ukrayna vatandaşlarına vize muafiyeti ile birlikte verilmemiştir.⁵⁶ Her ne kadar vize muafiyeti süreci ile geri kabul anlaşmalarının iç içe geçtiği söylene de vize muafiyeti süreci oldukça zor ve meşakkatli bir süreçtir. Bu süreç sonunda ise Ukrayna örneğinde de görüldüğü üzere tam bir vize muafiyeti söz konusu olmayabilmektedir.

7. Geri Kabul Anlaşmaları Prosedürleri

Avrupa Birliği düzensiz göçle mücadele etmek amacıyla birçok farklı ülke ile geri kabul anlaşmaları yapmakta ve bu anlaşmaları dış sınırlarının kontrolünü yaparken kullanmaktadır. Belirtildiği gibi geri kabul anlaşmaları her ne kadar AB ülkelerine bazı avantajlar sağlasa da hem geri kabul anlaşması kapsamında gönderilen bireyler hem de üçüncü ülkeler bakımından da birtakım sorunlara sebep olabilmektedir.

Avrupa Birliği 2018 ve 2017 yılı göç raporlarına göre AB sınırları içerisinde çok sayıda düzensiz göçmen bulunmakta ve bu göçmenler geri gönderilmektedir.⁵⁷

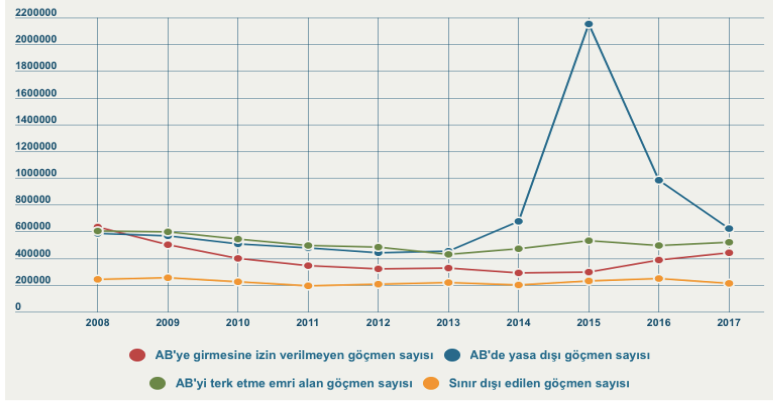
⁵⁴ Özsöz, a.g.m., s.18

⁵⁵ Oleksandr Kapranov, The Framing of the EU Visa Liberalization with Ukraine, Acta Universitatis Sapientiae, Philologica | Volume 10: Issue 3, 2018

⁵⁶ Marta Jaroszewicz, "The EU-Ukraine Action Plan on Visa Liberalisation: an Assessment of Ukraine's Readiness", Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 2011, s.7

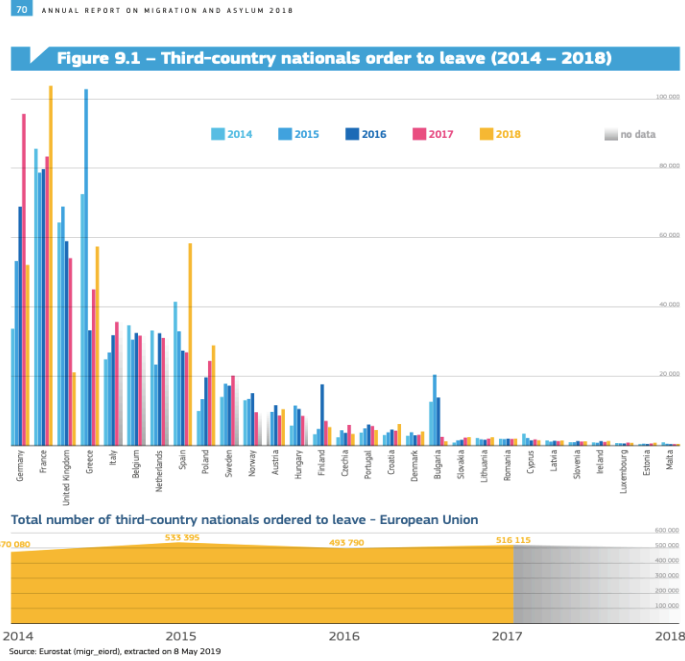
⁵⁷ European Commission, EMN, Annual Report 2018 on Migration and Asylum, Statistical Annex

Avrupa Birliği Göç Raporu (2008-2017)

Kaynak: Eurostat

Tablo 1

Tablo 2

Bu raporlardaki sayılara göre AB ülkeleri düzensiz göçle büyük bir savaş vermektedir. Çünkü AB ülkelerinde bu kadar sayıda düzensiz göçmen bulunması, üye ülkelerin üzerindeki yükümlülüklerin de o derece artması demektir ve belirtildiği üzere AB üye devletlerinde bu durum istenmemektedir. Bu sebeple AB, geri kabul anlaşmalarını teşvik araçları ile birlikte

üçüncü ülkelerle yapmaktadır. Fakat bu anlaşmanın nasıl olduğu da anlaşma tarafı olan ülkeden ülkeye değişmektedir. Burada değerlendirilmesi gereken husus, bireysel ve toplumsal bazda uygulamaların nasıl olduğudur. Her ne kadar usul, süreç ve kuralların uygulanması anlaşmaya taraf olan ülkelere göre değişiklik gösterse de geri gönderilen kişiler hemen hemen aynı muamele ve standartlara tabi olmaktadır. Bu, hem insan hakları hem de sözleşme yükümlülüklerinin gereğidir.

Öncelikle geri kabul usulü birçok farklı zaman sınırlaması, prosedür, ilke ve kanıtları içinde barındıran bir süreçtir. Geri kabul usulü, düzensiz göçmenin ülkeye giriş ve kalış şekillerine göre olağan ve olağandışı prosedür şeklinde ikiye ayrılmıştır.⁵⁸Buradaki ayrımların en önemli sonucu başvuru sürelerinin değişmesiyle bağlantılıdır. Olağandışı prosedürlerde genellikle hızlandırılmış bir süreç bulunmaktadır.⁵⁹ Geri kabul başvurusu süresi ise birtakım kurallarla donatılmıştır. Buna göre AB yasadışı olarak sınırlarına giren kişileri tespit etmek zorunda veya taraf ülke ya da transit olarak taraf ülkeyi kullanan üçüncü ülke vatandaşlarını yetkili makamlara bildirmelidir. Burada genellikle standart bir form düzenlenmektedir fakat kişi kimlik kartı ve seyahat belgesi gibi belirli belgeleri barındırıyorsa, o belgelere dayanarak da geri kabul süreci başlatılabilmektedir. Burada önemli bir nokta, taraf ülke vatandaşı veya taraf ülkeyi transit olarak kullanan bir düzensiz göçmenin olması durumunda kabulün gerçekleşebilmesi için Avrupa Birliği'nin bunu kanıtlaması ya da imzalayan ülke tarafından durumun kabul edilmesi gerekmektedir.⁶⁰ Kanıt, geri kabul usullerinde oldukça kullanılan ve geri kabulün gerçekleşmesi için gerekli bir husustur. Kanıtların belirlenmesi ise her geri kabul anlaşmasında kendine özgü şekilde düzenlenmektedir. Genel olarak yapılan anlaşmalarda vatandaşlığa dair pasaport, kimlik kartı gibi kanıtların bulunması ya da üçüncü ülke vatandaşları için transit olarak taraf ülkenin kullanıldığına dair bir seyahat/yolculuk belgesi, otel faturası gibi kanıtlar gerekli olmaktadır.⁶¹ Kanıtların detaylı halleri yapılan geri kabul anlaşmasında da belirtilmektedir. Bu başvuru süresinde gerekli belgeler standart form ve raporlarla gerçekleşmektedir. Hem belgelerin düzenlenmesi hem de değerlendirilmesi belirli sürelerle tabi tutulmuştur. Za-

⁵⁸ Göçmen, *a.g.m.*, s.20

⁵⁹ Göçmen, *a.g.m.*, s. 39

⁶⁰ Gülnihal Ölmez Kıyıcı& Ümmühan Kaygısız, "Avrupa Birliği'nin Geri kabul Anlaşmalarının Avrupa Birliği göç Politikaları Ve İnsan Hakları Çerçevesinde Değerlendirilmesi",2018. s.477

⁶¹ Göçmen, *a.g.m.* , s.23

man sınırlamaları da ülkeden ülkeye değişmektedir fakat bu sınırlamaların önemi, bireyin başvurularını ve ardından gerçekleşen geri kabullerini sınırlamayı sağlamaktadır. Bu süreçte oldukça masraf yapılmaktadır.⁶² Gerekli belgelerin hazırlanması, geri kabul gerçekleşene kadar kişinin barınma, diğer temel ihtiyaçlarının karşılanması ve korunma gibi birçok gereklilik bulunmaktadır.⁶³ Bu masrafların karşılanması ise genellikle geri kabulü talep eden devlet ve gerektiğinde de AB tarafından gerçekleştirilmektedir. Masrafların karşılanması vatandaşı, vatanlı ve transit geçiş yapan kişiler geri kabulü gerçekleştiren ülke sınırlarına girene kadar geçerli olmaktadır.⁶⁴ Sonrasında belirlenen masraflar hem teşvikte verilecek mali desteğe hem de ülkelerin kendi politikalarına göre belirlenmektedir.

Belirtildiği üzere genel çerçeveler altında taraf ülkeyle yapılan geri kabul anlaşmaları çatısında usuller bulunmaktadır. Genellikle ilkeler, başvuru usul ve süreleri bulunmakta ve bu süreç kanıtlarla desteklenmektedir. Bu şekilde hem taraf ülkeler hem de bireyler mağdur olmamakta, hukuki açıdan da bir eksik düzenleme bulunmamaktadır. Bu düzenlemeler büyük önem taşımaktadır.

8. Geri Kabul Anlaşmalarının Değerlendirilmesi ve Karşılaşılan Sorunlar

Her ne kadar sözleşmeler ve genel kurallarla geri kabul düzenlense de uygulamada birçok farklı sorun yaşanmaktadır. Sorunların başında usule aykırı gerçekleştirilen işlemler, insan haklarına aykırı muamele ve geri gönderme yasağı kapsamında yapılan geri kabuller bulunmaktadır. BMMYK raporlarında uygulamada olan sorunlar kısaca düzenlenmiştir. Bu sorunlar geri kabul sırasında gerçekleşen lojistik problemler, belgelerin düzenlenmesinde yaşanan sıkıntılar, bürokrasiden ve değerlendirmeden kaynaklanan gecikmeler, yeterli bütçenin bulunmaması, vatandaşlığın tanınmaması, taraflar tarafından gerçekleştirilemeyen veya eksik gerçekleştirilen prosedür işlemleri gibi problemlerden oluşmaktadır.⁶⁵

Buradan anlaşılmaktadır ki AB üye devletleri, her ne kadar bunu gerçekleştirmek istemesine de kimi zaman kurallara aykırı geri kabullerin sebebi olmaktadır. Çünkü burada bir nevi pazarlık ve mutabakat durumu gerçekleşmekte ve insani değerler kaybedilmeye başla-

⁶² Gillade, *a.g.t.*, s.22

⁶³ Göçmen, *a.g.m.*, s.23

⁶⁴ Göçmen, *a.g.m.*, s. 44

⁶⁵ BMMYK sitesinden derlenmiştir. <<https://www.unhcr.org/tr>>

maktadır.⁶⁶Bu yüzden kişiler mağdur olmakta, bu süreçler de kişilerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmasına yol açmaktadır. Sorunlar, uygulamada karşılaşılan durumların yanı sıra, yasadışı göçmenlerin tespiti, geri kabul süreçleri ve korunmasında da ortaya çıkabilmektedir.

Burada tartışılan en önemli konu taraf ülke ve AB arasındaki yükümlülüklerin oranı ve uygulanmasında yaşanan problemlerdir. Bazı ülkelerin vatandaşı bulunmayan kişileri kabul etmesi, bu ülkelere çok ağır sorumluluklar yüklemektedir. Örneğin, bazı hallerde hızlandırılmış prosedürlerin uygulandığı durumlarda sığınma talebi başvurusunun sonucu uygun sürelerde açıklanamamakta ve bu durum hak kayıplarına sebep olmaktadır.⁶⁷ Belirtilen sürelerin dar olması ya da sürelere uygun olmadan acele verilen kararlar kişilerin haklarını kullanamamasına ve zor durumda kalmalarına sebep olmaktadır⁶⁸. Kimi zaman geri kabul kapsamında bulunmayan kişilerin hatalı olarak geri kabulüne neden olunmaktadır. Bazı durumlarda ise geri kabulü gerçekleştiren ülke gerekli hak ve olanakları kişilere sağlayamamaktadır. Bu gibi sebeplerle geri kabul anlaşmalarının düzensiz göçü azaltmak ve göçün ana kaynağına bir çözüm getirmesinden ziyade kısa vadeli çözümler olması tartışılmaktadır.

Uygulamalarda aksaklıkların olması olağandır fakat bunların en aza indirgenmesi ve insan haklarına uyumlu bir politika düzenlenmesi uygun olacaktır. Bu noktada değerlendirilmesi gereken belirli başlıklar bulunmaktadır.

9. Güvenli Üçüncü Ülke

Güvenli üçüncü ülke, Londra İlke Kararları ile başlayan, AB Sığınma Prosedürleri Yönergesi ile gerçek kavramı belirlenen bir hukuki terimdir. ⁶⁹ Yönergeye göre yaşam ve özgürlüklerin, ırk, din, milliyet, belli bir sosyal gruba mensubiyet veya siyasi düşünce nedeniyle tehdit altında bulunmaması, Cenevre Sözleşmesinde yer alan geri göndermeme prensibine uyuluyor olması, işkence ve zulüm görmekten, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye tabi tutulmaktan özgür olma hakkının ortadan kaldırılmasının uluslararası hukukta öngörüldüğü şekilde yasaklanmış olması, Cenevre Sözleşmesi kapsamında iltica başvurusunda bulunabil-

⁶⁶ Özdan & Mat, *a.g.m.*, s. 37.

⁶⁷ Göçmen, İlke, *a.g.m.*, s. 48

⁶⁸ Kıyıcı& Kaygısız, *a.g.m.*, s. 478

⁶⁹ Özdan &Mat, *a.g.m.*, s. 44

menin ve statü verildiği takdirde sözleşmede öngörülen korumaya erişimin mümkün olması gibi şartların sağlanması gerekmektedir.⁷⁰ Bu tanıma dayanarak geri kabule uygun, sorumlu bir ülke belirlenecektir. Fakat tanımdaki kavramlar üzerine doktrinde birçok farklı tartışma bulunmaktadır. Geri kabulün değerlendirilmesinde, tanımda belirtilen kavramları sağlamamasına rağmen güvenli üçüncü ülke kabul edilebilen ülkeler de bulunmaktadır. Güvenli üçüncü ülke, “etkili koruma” ve üçüncü bir ülkenin güvenli sayılması için beklenen gereklilikler üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁷¹ Çünkü güvenli üçüncü ülkenin belirlenmesinin geri gönderme yasası kapsamının da belirlenmesine yardımcı olacaktır. Güvenli üçüncü ülke olmayan bir ülkeye geri kabulün gerçekleştirilmesi, hukuka ve tüm temellere aykırı olacaktır. Güvenli üçüncü ülke kavramı üç kategori ve ülke örneklendirilmesiyle değerlendirilebilmektedir. Bunlar güvenli üçüncü ülke olmayan, güvenli üçüncü ülke tanımına dahil olmasa da çeşitli sebeplerle güvenli üçüncü ülke kabul edilen ve güvenli üçüncü ülkelerdir. Güvenli üçüncü ülke AB Sığınma Prosedürleri Yönergesindeki şartları taşıyan, ceza ve hak sınırlandırıcı niteliği olmayan prensiplere ve insan haklarına uyumlu, Cenevre Sözleşmesine taraf ülkeler olacaktır⁷².

Tanımda belirtilen güvenli üçüncü ülke kriterlerini sağlamasa da doktrinde büyük tartışmalara sebep olan ve güvenli üçüncü ülke olarak kabul edilen bir ülke olan Türkiye’den bahsetmek faydalı olacaktır. Türkiye’nin güvenli üçüncü ülke olarak geri kabul anlaşması tarafı olup olamayacağını tartışmak gerekmektedir. Güvenli üçüncü ülke olabilmek için Cenevre Sözleşmesine taraf olmakla beraber herhangi bir coğrafi çekince yer almaksızın bireylere sözleşme ışığında haklar tanınmalıdır. Fakat Türkiye koymuş olduğu coğrafi çekince sebebiyle mültecilik statüsünü kazanmayı sınırlamaktadır. Bu sebeple doktrinde “Türkiye güvenli üçüncü ülke midir ” tartışmaları yer almaktadır. Burada değinilmesi gereken en önemli nokta coğrafi çekinceye rağmen Türkiye bireylere gerekli korumaları sağlayıp sağlayamayacağıdır. Bu noktada etkin koruma müessesesi karşımıza çıkmaktadır. BMMYK ve doktrinde belirtilen “etkin koruma” durumunu sağlayacak ülke Cenevre sözleşmesindeki şartları karşılayacaktır.⁷³ Türkiye’nin etkin koruma ile ilgili yapmış olduğu yenilik ve adımlar dolayısıyla fiilen bu

⁷⁰Özdan&Mat, *a.g.m.*, s.45

⁷¹ Esen Aydın, “Avrupa Birliği Mevzuatında Güvenli Üçüncü Ülke Kavramı ve Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasına Yansımaları”, 2018. s. 30

⁷² Kıyıcı&Kaygısız, *a.g.m.*, s. 478

⁷³ Aydın, *a.g.m.*, s. 32

korumayı sağlayacağına inanılmış ve bu sebeple Türkiye ile etkin koruma yoluyla kabul edilen bir suni güvenli üçüncü ülke ilişkisi kurulabilmiştir. Son olarak ise, hiçbir şekilde güvenli üçüncü ülke sayılmayacak ülkeler, bireylerin yaşamlarının tehlike içinde olduğu ve etkin koruma sağlayamayacak Suriye gibi ülkelerdir. Ne etkin koruma ne de bireylere hak tanımayı sağlamış ve Yönergenin 38. maddesinin gerekliliğini karşılayamayan veya geri kabule tabi olacak kişinin bireysel olarak gönderileceği ülke de güvenli üçüncü ülke olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.

Bu durumla alakalı önemli bir karar mevcuttur. AİHM tarafından güvenli üçüncü ülke uygulamalarına ilişkin verilen en önemli karar M.S.S. v Belçika ve Yunanistan kararıdır.⁷⁴ Afgan vatandaşı olan başvuru 2008 yılında İran ve Türkiye üzerinden geçerek Yunanistan'a ulaşmıştır. Yunanistan'da uluslararası koruma başvurusunda bulunmayan kişi, Belçika'ya giderek burada başvuruda bulunmuştur. Prosedür uyarınca sorumlu devletin Yunanistan olduğu belirlenmiş ve kişi Belçika'dan, Yunanistan'a gönderilmiştir. Başvuru, Yunanistan'da gözetim altında tutulduğu sırada karşılaştığı muamelelerin ve Yunanistan'daki yaşam koşullarının AİHS madde 3'ü ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Üçüncü maddeye göre "*Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.*" Ancak kişi, Belçika'nın kendisini Yunanistan'a göndermesi üzerine Yunanistan'ın sığınmacılara uyguladığı tehlikeli ve kötü yaşam koşullarına maruz kaldığını ve Belçika'nın AİHS m. 3'ten doğan yükümlülüklerini ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Burada Belçika yapmış olduğu gönderimden sorumlu tutulmuştur. Yunanistan AİHS 3. madde ışığında insanlık dışı muamelede bulunduğundan dolayı o sığınmacı için güvenli üçüncü ülke kabul edilemez ve geri gönderme gerçekleştirilmelidir. Belçika'nın da bu ihlallerden sorumlu olduğu ileri sürülmüştür.⁷⁵ Burada hem devletlerin muameleden sorumlu tutulacağı hem de bireylerin değerlendirilmeleri ve o bireyin hangi ülkede güven içerisinde olacağına detaylıca belirlenmesi gerekmektedir.

Yapılan bu açıklama doğrultusunda geri kabul anlaşmasına taraf olabilecek bir ülkenin belirli kriterleri sağlaması gerekmektedir. Böylece insan haklarına uyumlu, AB sınırlarını koruyabilecek ve bireysel bazda da herhangi bir tehlikeye sebep olmayacak bir mekanizma olu-

⁷⁴ Özdan&Mat, *a.g.m.*, s. 47

⁷⁵ Aydın, *a.g.m.*, s. 36

şacaktır. Geri kabul anlaşması kapsamında taraf ülkenin güvenli üçüncü ülke olma şartlarını bir şekilde sağlaması gerekmektedir. Yönerge şartlarının sağlanması ve sözleşme tarafı olunması, etkin koruma gibi ülke bazlı kriterlerin karşılanması ve de kişisel olarak tehlike yaratılmamasıyla bir kişi geri kabule tabi tutulacaktır.⁷⁶

Yukarıda bahsedilen ve örneklendirilenlerin ışığında anlaşılmalıdır ki, geri kabul anlaşmalarının doğru bir şekilde uygulanabilmesi için, anlaşmayı imzalayan üçüncü ülkenin güvenli üçüncü ülke olması gerekmektedir. Güvenli üçüncü ülke olmayan bir ülke ile geri kabul anlaşmaları yapmak hem hukuki hem de insan hakları açısından mümkün değildir. Bu sebeple AB, geri kabul anlaşmasını imzalayacağı ülkeler arasında bu kıstası detaylıca incelemektedir. Fakat güvenli üçüncü ülke sorunu, Türkiye gibi bazı ülkelerde geri kabul anlaşmasının uygulanmasında tartışmalara yol açmaktadır. Kimi yazarlar, Türkiye gibi ülkelerin Cenevre sözleşmesi ve diğer değerler ışığında güvenli üçüncü ülke olarak kabul edilmemesine rağmen geri kabul anlaşmasına taraf olabileceğini ve geri kabullerin bu ülkelere gerçekleşebileceğini söylemektedir. Öte yandan doktrinde kimi yazarlar Türkiye gibi, güvenli üçüncü ülke durumu tartışmalı olan ülkelerle geri kabul anlaşmasının yapılamayacağını, geri kabul anlaşmasının uygulanmasının hukuki temelleri zedeleyeceğini ve gönderilen bireylerde hak kayıplarına yol açacağını ileri sürmüştür.⁷⁷ Fakat değerlendirilmelidir ki, Türkiye'ye yapılan hiçbir geri kabulün sonucunun, yukarıda önemle bahsedilen M.S.S v Belçika ve Yunanistan davası gibi insanın insan olmasından kaynaklanan haklarını zedelememelidir. Fiilen bir koruma gerçekleşecekse de geri kabul anlaşmalarının uygulanması hiçbir bireye zarar vermeyecektir. Diğer bir deyişle, güvenli üçüncü ülke tartışması geri kabul anlaşmasının imzalanması ve uygulanması açısından hukuki tartışmalara sebebiyet vermektedir. Bu sebeple geri kabul anlaşmaları yapılırken ülkelerin, hem fiilen yapacakları etkin koruma hem de Cenevre sözleşmesi ışığında güvenli üçüncü ülke olup olmayacağı değerlendirilmelidir. Bu değerlendirmelerin ışığında da geri kabulün gerçekleştirilmesi uygun olacaktır.

10. Geri Gönderme Yasağı

Usule aykırı gerçekleşen işlemlerden daha dar kapsamlı fakat hem uluslararası örf adet hukukuna hem de uluslararası anlaşmalara aykırı, en önemli sorunlardan biri de geri gönder-

⁷⁶ Aydın, *a.g.m.*, s. 37

⁷⁷ Özdan & Mat, *a.g.m.*, s. 45

me yasağı ve bu kapsamda olan yasadışı göçmenlerin yasak dikkate alınmadan geri kabule tabi tutulmasıdır. Buna göre hem uluslararası örf ve adet hukuku olarak kabul edilen hem de örf adet hukukunu aşarak 1951 Cenevre Sözleşmesinin 33. maddesiyle somut olarak yeri bulunan geri gönderme yasağı, sözleşmenin 33. Maddesinde ifade edilmiştir. Buna göre: “*Hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehlike altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir.*” Geri gönderilmeme ilkesi (non-refoulement) esasen göç etmeye zorlanmış veya belirli sebeplerle göç etmeyi tercih etmiş kişilerin sahip olacağı en temel haklardan biridir. Bir başka ifade ile geri gönderme yasağı, mültecilerle ilgili koruyucu bir şemsiye ilkedir.⁷⁸ Göçmenlerin menşei veya transit olarak geldiği ülkelere geri gönderilmesi, kişinin ölümle, işkenceyle ve bu çeşit tehditlerle baş başa bırakılması anlamına gelmektedir. Geri gönderme yasağı, güvenli üçüncü ülke olmayan bir ülkeye bir düzensiz göçmeni geri kabul anlaşması çerçevesinde göndermek ve yukarıda belirtilen tanıma uygun olarak geri gönderme yasağı nitelendirilmesine sebep olan göndermeyi kapsayacaktır. ⁷⁹Bu durumla karşılaşmayı hem AB hem üçüncü ülkeler tercih etmeyecektir. Geri gönderme yasağı kapsamında olan bir bireyi, geri kabul anlaşmaları kapsamında göndermek kabul edilemezdir. Uygulamada bu durumların yaşanmasının sebebi, yukarıda da bahsedilen incelemeye tabi tutulmadan, talep ve ihtiyaçları dikkate alınmadan geri göndermenin gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır.

Hem AİHM hem Avrupa Birliği geri gönderme yasağı kapsamında bulunan bireylerin geri kabulüne şiddetle karşı çıkmaktadır. Yukarıda örneklendirilen M.S.S v Belçika ve Yunanistan kararı da çok önemli bir karar oluşturmaktadır. Bu sebeple AİHM, geri gönderme yasağı kapsamında, şiddet, ölüm tehlikesi, işkence, insanlık dışı davranış gibi sonuçlarla karşılaşılma ihtimalinde olan bir bireyin geri kabul kapsamıyla gönderilemeyeceğini bir kez daha açıklamıştır. AİHM kararından anlaşıldığı üzere bu yasak kapsamında geri kabul anlaşmasıyla uyumlu olan ve usul, haklara bağlı kalınarak yapılacak geri kabuller anlaşmalara uygun bir sistem olacaktır.

Geri kabul anlaşmaları ile geri gönderme yasağı arasındaki ilişki ise çok önemlidir. Çünkü geri gönderme yasağı, tehlikenin nasıl ve nereden kaynaklandığına bakılmaksızın bir

⁷⁸ Gillade, *a.g.t.*, s.82

⁷⁹ Bozkurt, *a.g.m.*, s. 400

kişinin ölümle veya işkenceyle karşılaşabileceği bir devlete gönderilmesine izin vermemektedir.⁸⁰ Bu sebeple, her somut olayda ayrı bir değerlendirmeye tabi tutularak, kişinin geri gönderme yasağı kapsamında olmayan bir ülkeye geri kabulünün yapılması uygun olacaktır. Geri kabul kapsamında, AB ile Rusya arasında yapılan geri kabul anlaşması ile bazen transit ülkelere iadesi temel hak ihlallerine sebebiyet vermektedir. 2011 yılında yasa dışı yollarla Belçika'ya giriş yapan ve iltica talebinde bulunan Afganistanlı Nam Singh ve ailesini, Belçika makamları, değerlendirmesini dikkate almadan transit olarak geldikleri ülke olan Rusya'ya geri göndermiştir. Afgan ailenin Rusya'ya dönmesiyle, Rus yetkililer tarafından ülkelere geri gönderilecekleri riskine maruz kaldıkları ve ülkelere dönerlerse de saldırı ve adam kaçırma olayları nedeniyle hak ihlallerine uğramaları durumu uygun bir örnek olacaktır.⁸¹ Buradan anlaşılmalıdır ki her ne kadar geri kabul anlaşması kapsamında olsa da geri gönderme yasağı içeren ve hak ihlalinin gerçekleşeceği ülkelere geri kabulün yapılması insan hakları bakımından da doğru olmayacaktır.

11. İnsan Hakları İhlalleri

Her ne kadar geri gönderme yasağı insan hakları ihlali sayılsa da bu, daha geniş kapsamda değerlendirilmelidir. İnsan hakları ihlalleri, geri gönderme yasağı gibi, uluslararası örf ve adet hukuku tarafından ve uluslararası anlaşmalarla korunmaktadır. Bu ihlaller, AB, BM gibi gibi uluslararası ve ulusüstü örgütlerce belirlenen çeşitli haklardan yoksun bırakılması durumunda karşılaşılan ihlalleri de içermektedir.⁸² Bu ihlaller arasında geri kabul anlaşmalarının gereği gibi uygulanmaması, usul ve standartlarına aykırı davranılması, yanlış değerlendirmeler ile kişilerin geri gönderilmesi bulunmaktadır. Burada özellikle AB ülkelerinin kolluk kuvveti kimi zaman insan haklarına aykırı şekilde bireylerin geri kabul prosedürünü gerçekleştirmektedir. Örneğin, 1993 yılında Jamaikalı Joy Gardner sınır dışı edilmek üzere Londra'daki evinde gözaltına alınmıştır. Kadının güvenlik güçlerine karşı koyması nedeniyle elleri ve ayakları bağlanmış ve ağzı da bantla sarılmıştır. Bu durumda evinden çıkarılan kadın geçirdiği rahatsızlık nedeniyle hastaneye kaldırılmış ve sonrasında hayatını kaybetmiştir. Bu olayın ka-

⁸⁰ Özdan &Mat, *a.g.m.*, s. 39

⁸¹ Singh and Others v. Belgium (no. 33210/11), <<https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/singh-and-others-v-belgium-no-3321011articles-3-and-13-rule-39>>

⁸² Gilade, *a.g.e.*, s.74

dının 5 yaşındaki oğlunun gözleri önünde gerçekleşmesi geri gönderme sürecinin çocuk hakları ihlallerine de ortam hazırladığını göstermiştir.⁸³

Yasadışı göçmenlerin bazı zamanlarda başvuruları kabul edilmemekte ya da başvurular belirlenen sürelerden önce, değerlendirilmeden reddedilmektedir. Ayrıca kişiler her bireyin sahip olması gereken muamelenin dışında tutularak şiddet ve zor kullanımla geri kabule tabi tutulmaktadır. Örneğin, 1998’de Belçika’dan geri kabul sebebiyle gönderilirken direnen Nijeryalı Semira Adamu’nun elleri ve ayakları kelepçeli halde iken kafasına yastık bastırılması sonucu hayatını kaybetmesi sebebiyle Belçika’ya yaptırım olarak bir süre geri gönderme politikası askıya alınmıştır.⁸⁴

AB üye devletlerinin yapmış olduğu davranışların iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi, kuralların ve usulün dışında uygulamadır. İkincisi ise, insan haklarına aykırı muameledir. Bu muameleler sonucunda ise AİHM ve ABAD oldukça önemli ve emsal kararlar vermektedir. Bu kararlar ışığında insan haklarına ve kurallara aykırı geri kabul gerçekleştiren ülkeler çeşitli yaptırımlara tabi tutulmaktadır.⁸⁵ Sonuç olarak, AİHM ve ABAD kararları uyarınca geri kabul anlaşmalarının kimi zaman yargı kararlarına açıkça aykırı düzenlemeler veya uygulamalar içerdiğini belirtmek mümkündür. Taraflar arasındaki anlaşmada, hem AİHS hükümleri hem de ilgili uluslararası yargı kararlarının kimi zaman dikkate alınmadığı ve mahkemelerin de bu aykırılıklara çeşitli yaptırımlar sergilediği açıktır. ⁸⁶ AİHM ve ABAD’ın geri kabullere karşı takınmış olduğu tutum istikrarlıdır ve ülkelere karşı cezalandırıcı biçimde olması bireysel yönde hak aramanın da geliştiğinin göstergesidir.

Buradan da anlaşılmaktadır ki her ne kadar kapsamlı ve detaylı geri kabul anlaşmaları gerçekleştirilmeye çalışılsa da uygulamada kontrol mekanizmasının eksikliği ya da yanlış değerlendirmeler sebebiyle kişiler, geri kabul anlaşması ile menşei ya da transit olarak geçtiği ülkelere gönderilmektedir. Bunun yanı sıra geri kabul anlaşmasına taraf olan üçüncü ülkelere karşı ihlaller gerçekleşebilmektedir. Ancak, söz konusu ihlaller yaptırımsız bırakılmamaktadır.

⁸³ Kıyıcı&Kaygısız , *a.g.m.*, s. 479

⁸⁴ Batır, *a.g.m.*, s.600

⁸⁵ Gilade, *a.g.e.*, s.77

⁸⁶ Bozkurt, *a.g.m.*, s. 405

Sonuç

Avrupa Birliği'nin çok uzun zamandan beri devam ettirdiği düzensiz göçle mücadele- nin en önemli araçlarından olan geri kabul anlaşmaları hem Avrupa Birliği'nin dış sınır kont- rolüne yardımcı olmakta hem de yoğun şekilde karşılaşılan göçmen akınına dizginlemektedir. Geri kabul anlaşmaları uzun tarihsel süreçlerle şimdiki halini almıştır. Bu hale göre AB ile geri kabul anlaşmasını imzalayacak taraf devlete belirli teşvikler yapılmaktadır. Çünkü geri kabul anlaşmaları taraf devletler için oldukça önemli yükümlülükler getirmektedir. Üçüncü ülkeler teşvik araçları vasıtasıyla geri kabul anlaşmalarını kabul etmekte, bir nevi asimetrik yükümlülükler olan bu anlaşmanın eşit şartlara gelmesi için uğraşmaktadır. Bu dengesiz olan yükümlülükler kimi zaman ülkelerin geri kabul anlaşmasını imzalamasına çekince teşkil etse de, AB'nin uyguladığı vize politikasına karşı girişin en önemli anahtarı olan vize muafiyeti ve vize serbestisi araçları ülkelerin anlaşmayı imzalamasında çok önemli araçlar olmuştur. Veri- len bu teşvikler sayesinde de günümüzde pek çok ülke geri kabul anlaşmasını asimetrik şartla- rına rağmen imzalamıştır.

Geri kabul anlaşmalarının uygulanmasında belirli usul ve prosedürler bulunmaktadır. Buna rağmen kimi zaman hem usulün dışına çıkılmakta hem de kurallara aykırı işlemler ger- çekleşebilmektedir. Burada genellikle AB ülkelerinin yapmış olduğu insan hakları ihlalleri karşımıza çıkmaktadır. Geri kabul gerçekleştirilirken kimi zaman AB ülkeleri, insan hakları ihlalleri veya prosedür aykırılıkları yapmakta fakat AİHM ve ABAD bu konuda birey koru- macı prensiple ülkelere yaptırımlarda bulunmaktadır. Bu konuda yapılabilecek en önemli çö- zümlerden biri teorik ve pratik hayatı birleştirerek daha insancıl yaklaşımlarda bulunmak ve göçmenlerin başvurularını daha düzgün bir prensipte incelemektir. Aynı zamanda her AB üye- si devletin kendi kontrollerinde de bu ihlallerin önüne geçmesi gerekmektedir. Sadece geri kabulunu gerçekleştirirken insancıl ve eşit davranmanın yanı sıra, insan hakları ile bağlantılı ola- rak geri kabul anlaşması ile gönderilecek kişinin güvenli üçüncü taraf ülkeye gönderilmesi ve geri kabulunu gerçekleştirecek ülkenin geri gönderme yasağı kapsamında olmaması ya da geri gönderme yasağına yol açacak işlemlerden kaçınması gerekmektedir. Tüm bu süreçlerden an- laşılmalıdır ki geri kabul anlaşmaları, önemli neden ve sonuçları olan, her ülkenin yükümlü- lükleri ve haklarının olduğu; kimi zaman uygulamalarda aksaklıklara yol açılrsa da AB'nin nüfus politikalarının bel kemiğini oluşturmakta olan anlaşmalardır.

Kaynakça:

Avrupa Birliği Anlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyiş Hakkındaki Anlaşma, Resmi Olmayan Türkçe evirisi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara-2011

Aydın, Esen. "Avrupa Birliği Mevzuatında Güvenli nc lke Kavramı ve Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasına Yansımaları", 2018.

Aydın, Gökhan. "Deniz Yoluyla Gerçekleştirilen Düzensiz G ile Mücadelede Devletlerin Yetki ve Uygulamaları", *G Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Yıl 2016

Batır, Kerem. "Avrupa Birliği'nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye ile AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması erevesinde Hukuki Bir Değerlendirme". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15/30, 2017: 585-604

Baykal, Sanem & Göçmen, İlke. "Avrupa Birliği Hukukunun Kaynakları Bakımından Normlar Hiyerarşisi", Prof Dr Erdal Onar'a Armağan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2013.

Bouteillet-Paquet, Daphné. "Passing the buck: a critical analysis of the readmission policy implemented by the European Union and its member states", *EJML* 5, 2003.

Cassarino, Jean-Pierre. "Readmission Policy in the European Union", European Parliament, Brüksel, 2010.

Carrera, Sergio "Implementation of EU Readmission Agreements", Brüksel: Springer Open, 2016

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, An open and secure Europe: making it happen, COM(2014) 154 final, Brüksel, 2014.

European Commission Green Paper on a Community Return Policy on Illegal Residents, COM (2002) 175 final, Brüksel, Belçika, 10.04.2002, Madde 4.2

European Commission, Migration and asylum – thematic programme, <https://ec.europa.eu/europeaid/sectors/human-rights-and-governance/migration-and-asylum/thematic-programme_en>

Jaroszewicz, Marta. "The EU-Ukraine Action Plan on Visa Liberalisation: an Assessment of Ukraine's Readiness", Ósrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 2011

Göçmen, İlke. "Türkiye İle Avrupa Birliği Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının Huku-ki Yönden Analizi". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13/2 (2014): 21-86

Hailbronner, Kay. "Readmission Agreements and the Obligation on States under Pub-lic International Law to Readmit their Own and Foreign Nationals", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 57 (1997): 1-50.

Kapranov, Oleksandr. The Framing of the EU Visa Liberalization with Ukraine, *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica* | Volume 10: Issue 3, 2018

Kıyıcı&Kaygısız, *Avrupa Birliği'nin Geri kabul Anlaşmalarının Avrupa Birliği göç Politikaları Ve İnsan Hakları Çerçevesinde Değerlendirilmesi 25.09.2018*. s.477

Özsöz, Melih. "Batı Balkan Ülkelerinde Vize Serbestliği Süreci: Vize Kolaylaştırma, Geir Kabul, Yol haritası ve Vize Serbestliği" ,İstanbul: İktisadi ve Kalkınma Vakfı, 2013.

Özdan,Selman& Mat, Tülay, "*AB ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi*",2018

Panizzon, Marion. "ReadmissionAgreements of EU Member States:A Case For EU Subsidiarity or Dualism?", *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 31, No. 4, ss.101-133.

Roig, Annabelle& Huddleston, Thomas. "EC Readmission Agreements: A Re-evalu-ation of the Political Impasse", *European Journal of Migration and Law*, Yıl:2007, Cilt:9, ss.363-387.

Saliji, Turker. "Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye Örneği". Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018

Sönmez, Pelin &Kırık, Hikmet. "Turkish-EU Readmission Agreement: a Critique of EU-Turkey Migration Dialogue", *Güvenlik Stratejileri*, Sayı 25, Yıl 2013

Trauner, Florian & Kruse, Imke. "EC Visa Facilitation and Readmission Agreements: Implementing a New EU Security Approach in the Neighbourhood", *Case Network Studies&Analyses*, 363 (2008), s.25-40

Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci Ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular Ve Yanıtları, *Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı*, <<https://www.ab.gov.tr/files/pub/>

turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf> s. 6, Erişim tarihi: 17.05.2020

Yılmaz,Elmas& Fatma. “Avrupa ‘Kapı Duvar’ Göç Yaklaşımında Söylem-Eylem Tutarsızlığı”, Ankara, Karınca Yayınları, 2016, s.235-245